

УДК 348.71:322

АНТИУКРАЇНЬСКА СПРЯМОВАНІСТЬ РЕЛІГІЙНО–ПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ «РУСЬКОГО МИРА»

ANTI–UKRAINIAN ORIENTATION RELIGIOUS– POLITICAL CONCEPT «RUSSIAN WORLD»

Бокоч В. М.,

кандидат політичних наук, докторант
кафедри міжнародної політики, Ужгородський
національний університет (Ужгород, Україна),
e-mail: ocean222@ukr.net

Bokoch V. M.,

candidate of political science, doctoral student of
the department of international politics Uzhgorod
National University (Uzhgorod, Ukraine),
e-mail: ocean222@ukr.net

Проаналізовано сутність «русского мира», показано його імперський зміст та антиукраїнську спрямованість. Визначено місце і роль Російської православної церкви в «русском мире». Встановлено, що поширення російською владою і церквою ідей «русского мира» здійснюється з метою відновлення впливу на пострадянські республіки та світового політичного лідерства. Зроблено висновок про загрозу «русского мира» національній безпеці та незалежності України, а також про необхідність протидії йому як світськими, так і релігійно–церковними засобами.

Ключові слова: «русский мир», релігія, церква, патріарх Кирило, політика, геополітика.

The essence of the «Russian world» is analyzed, its imperial meaning and anti–Ukrainian orientation are shown. The place and role of the Russian Orthodox Church in the «Russian world» are determined. It established that the spread of the ideas of the «Russian world» by the Russian authorities and the church is carried out in order to regain its influence on the post–Soviet republics, the restoration of world political leadership. The conclusion is made of the threat of the «Russian world» to the national security and independence of Ukraine, as well as the necessity of countering it appropriately both secular and religious–church means.

Keywords: «Russian world», religion, church, patriarch Kirill, politics, geopolitics.

Постановка проблеми. Розвал СРСР призвів до появи на політичній карті світу низки незалежних держав, які почали розбудовувати свою незалежність, розвивати економіку, відроджувати національні мови та культури, ставати суб'єктами міжнародних відносин. Натомість у Росії розпад СРСР був визнаний як вищий політичний керівництвом, так і значною частиною населення найбільшою геополітичною катастрофою століття. За даними соціологічного дослідження «Левада–Центр», 43 відсотки громадян Росії розпад «великої держави» вважають своєю найбільшою особистою втратою [1].

В цих умовах російська влада почала докладати зусиль для повернення свого впливу на пострадянські республіки та відродження світової «величі» Росії. Одним із засобів досягнення цих цілей стала розробка та поширення концепції «русского мира».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З часу появи «русского мира» він став об'єктом досліджень когорти російських науковців, серед яких Є. Астахова, О. Батанова, О. Дугін, М. Левшин, М. Мчедлова та ін. Більшість із цих публікацій мають апологетичний характер, оскільки вони

спрямовані на обґрунтування, виправдання та пропаганду «русского мира», який трактується ними як соціокультурний проект. Зважаючи на наявність у «русском мире» релігійної складової, він викликає значний інтерес у церковних колах Росії.

Різні аспекти «русского мира» згодом стали досліджувати українські науковці А. Бойко, Р. Гула, В. Гуржи Г. Друзенко В. Єленський, С. Здіорук, Я. Потапенко, Л. Шангіна, М. Черенков, Л. Якубова та інші. На відміну від російських дослідників у своїх наукових доробках вони кваліфікують «русский мир» не як соціокультурний, а як геополітичний проект.

З огляду на активну участь Російської православної церкви у розробці та поширенні концепції «русского мира» дослідження його релігійних елементів зберігає свою актуальність.

Метою статті є виявлення та аналіз релігійних аспектів концепції «русского мира», місця і ролі Російської православної церкви у його пропаганді в Україні.

Виклад основного матеріалу. Отямившись з часом після розпаду СРСР, Росія як його правонаступниця і спадкоємиця почала докладати зусиль до пошуку шляхів і засобів повернення пострадянських республік під свій вплив. З цією метою вона почала розробляти та впроваджувати різноманітні інтеграційні проекти – економічні, політичні, військові, духовно–культурні, релігійні. Одним із таких проектів став «русский мир».

Ідея «русского мира», яка спочатку з'явилася у інтелектуальних колах Росії, згодом була підтримана на державному рівні. Палким її прихильником став Президент РФ В. Путін. Слідуючи його настанові – «частіше вживайте це словосполучення – «русский мир» [2], до розробки, обґрунтування та пропаганди цієї концепції згодом долучилися російські науковці, політики, громадські діячі, представники культури та церкви.

Для пропаганди ідей «русского мира» Росією у різних країнах світу була створена розгалужена мережа державних і недержавних структур. Оскільки Російська православна церква теж має низку закордонних інституцій, російська влада покладала на неї великі надії у справі просування ідей «русского мира» у світі.

Спочатку під «русским миром» розуміли спільноту людей, які «думають і говорять російською мовою». Згодом ця концепція поповнилася новими елементами, серед яких російська культура, історична пам'ять, православна релігія. Нині в російській суспільно–політичній та науковій думці «русский мир» трактується як глобальне культурно–цивілізаційне утворення, спрямоване на об'єднання людей, які незалежно від місця проживання та національної належності пов'язують себе з Росією, відчувають свою причетність до російських духовних цінностей, виявляють свою лояльність до сучасної російської держави та влади.

Усвідомлюючи неможливість розбудови «великої і сильної» Росії без України, російська влада і церква докладають зусиль для утримання її

під своїм політичним і релігійним впливом. У цьому відношенні пророчим виявилось передбачення З. Бжезинського, що «без України Росія перестане бути імперією, а з підкоренням України вона стає імперією автоматично» [3].

Зважаючи на наявність серед атрибутів «руського мира» релігії, згодом до його розробки та пропаганди долучилися Російська православна церква, її Глава патріарх Кирило, ієрархи та священнослужителі. Завдяки цьому він почав стрімко наповнюватися релігійним змістом, у ньому значно посилилася роль релігійної складової.

Якщо у світській версії «руського мира» базовими його елементами постають російська мова, культура, спільна історія, історична пам'ять, то у релігійно–церковній – православна релігія і церква. Саме вони представниками церкви відносяться до найбільших його цінностей.

Сучасний «русский мир» спирається на доктрини минулих часів, в яких обґрунтовувалася самобутність розвитку російського народу та його зверхність над іншими народами. За своїм змістом і спрямованістю він є близьким до таких із них як «Свята Русь», «Москва – третій Рим», «Православ'я – Самодержавство – Народність», славянофільство, євразійство тощо. За участі пропагандистів «руського мира» в Росії нині відроджується шанобливе ставлення до російського самодержавства та монархізму. Тобто нинішній «русский мир» є не стільки новим винаходом, скільки оновленим варіантом імперських ідеологем минулого Росії та російської церкви.

Однією із ключових ідей концепції «руського мира», є ідея єдності російського, українського та білоруського народів, духовною основою якої вважається православна релігія. Як стверджував у одній із своїх проповідей патріарх Кирило, росіяни, українці та білоруси – це «один народ, що вийшов із купелі київського хрещення» [4]. У зв'язку з цим він називає народи Росії, України і Білорусі громадянами «єдиної духовної Вітчизни».

Ідею єдності східнослов'янських народів підтримує й інший ієрарх російської церкви, член піклувальної ради російського Фонду «Русский мир», митрополит Іларіон (Алфеев), який теж намагається довести, що росіяни, українці і білоруси «становлять один народ, який називається Святою Руссю», яка являє собою особливу неповторну цивілізацію, засновану на російській культурі, мові, релігії та церкві [5].

Тим самим представники російської церкви сприяють уніфікації української та білоруської історії, культури, релігії з російською, асиміляції українців і білорусів, втрагати ними своєї ідентичності, розчиненню їх у російській нації, утвердженню думки про неможливість існування українського та білоруського народів поза російським політичним, культурним та релігійним простором.

Незважаючи на твердження прихильників «русського мира» про єдність слов'янських народів, насправді вони мають між собою чимало відмінностей. Так, український дослідник П. Крालюк спростовує цю ідею наявністю «різних

етнічних основ» цих народів. На його думку, справжніми слов'янами були українці, тоді як білоруси мали балтську (литовську) етнічну основу, а московіти (росіяни) сформувалися переважно на основі угро–фінських племен. На цій підставі він робить висновок, що українці, росіяни і білоруси не є рідними «братами»: у них «був один батько, але різні матері». При цьому справжніми братами українців «по крові» він вважає словаків, чехів та поляків [6].

Ідея єдності слов'янських народів спростовується й різною їх національною та релігійною ментальністю. Як показав у своєму дослідженні О. Шуба, українське і російське православ'я ніколи не були ідентичними релігійними системами. За час свого існування вони набули національного забарвлення, догматично–богословських і обрядово–культурних особливостей [7, с. 69–83]. До того ж, в Україні крім православ'я, що знаходилося в юрисдикції Московського патріархату, існували і нині існують такі впливові релігії та релігійні організації як незалежне українське православ'я, греко–католицизм, український протестантизм та інші конфесії, які свідчать про релігійну багатоманітність українського суспільства і його конфесійну відмінність від російського суспільства. Таким же поліконфесійним було і нині є білоруське суспільство. Тому міф про «єдиний народ» і «єдину релігію» росіян, українців і білорусів не знаходить свого підтвердження ні в історії, ні в сьогоденні цих народів, кожен з яких розбудовує власну державність, самостійно визначає засади та напрями внутрішньої і зовнішньої політики та реалізує їх. Як зауважив з цього приводу відомий український історик Ю. Шаповал, «Ми – не один народ, хоч і маємо певне спільне коріння. Ментально й культурно дуже відрізняємося» [8].

Однак прихильники «руського мира» із релігійного середовища, опираючись на усталені ідеологеми, ігноруючи історичні факти, сучасні суспільно–політичні та церковно–релігійні реалії, не перестають стверджувати, що росіяни, українці і білоруси є «одним народом» і «дітьми» Російської православної церкви» [9, с. 19].

Відхиленням будь–яких аргументів про наявність відмінностей між слов'янськими народами та їхніми церквами представниками «руського мира» ставиться під сумнів їхня самобутність та можливість незалежного існування створених ними держав та церков.

Підтвердженням власних шляхів суспільно–політичного розвитку російського, українського та білоруського народів є різне сприйняття ними «русського мира» і ставлення до нього. Якщо в Росії воно є позитивним, то в Україні, особливо серед національно свідомої частини населення, – негативним. Українські дослідники «русського мира» вважають, що турботою про збереження єдності слов'янських народів, їх духовної спадщини, православної релігії завуальовуються імперські цілі Росії.

Свою специфіку має й інтерпретація концепції «русського мира» білоруськими науковцями,

яка полягає у: визнанні як спільних духовно-культурних традицій і цінностей східних слов'ян, так і самобутності розвитку білоруського народу; визнанні впливу на розвиток білоруської культури не тільки православної, а й католицької релігії; зосередженні уваги не стільки на минулому, скільки на сучасних проблемах розвитку Білорусі; толерантному ставленні до європейських цінностей, культурних і релігійних традицій; орієнтації Білорусі на створення союзної держави з Росією та прагненні до взаємовигідної співпраці з іншими країнами [10, с. 161–163]. Таким чином, в білоруському суспільстві «русский мир» сприймається не цілісною концепцією, а визнаються лише окремі її ідеї.

Специфікою «русского мира» є його антизахідна спрямованість, протиставлення православної «цивілізованої» Росії «гріховному» Заходу. Надумку його послідовників, охопленій глобалізаційними процесами західний світ став бездуховним, аморальним, егоїстичним і жорстоким, а поширені там католицька і протестантська релігії не змогли захистити його від розмивання традиційних духовних цінностей. «Західна цивілізація, в яку посилено хочуть інтегрувати Україну разом з усіма пострадянськими країнами, – стверджує один із прихильників цієї концепції, – без перебільшення може бути визначена як цивілізація смерті». Натомість, «православна концепція «русского мира», на його думку, пропонує українському і всьому пострадянському суспільству, шлях порятунку – шлях життя» [11].

Оскільки Україна вважається невід'ємною частиною «русского мира», вони намагаються тим самим відвернути її від обраного євроінтеграційного курсу. Проте Україні, її народу, культурі, мові, релігії насправді загрожує не розчинення у західному світі, а поглинання російською державою.

Один із меседжів релігійної версії «русского мира» полягає у твердженні, що Російська православна церква створена не за національною, а за цивілізаційною ознакою. Відтак вона може здійснювати своє служіння не тільки серед російського, а й серед інших народів, які визнають і приймають російську ідентичність. Як зазначав з цього приводу митрополит Іларіон, «Російська православна церква – це не тільки церква Російської Федерації, а й церква України, Білорусі, Казахстану, Молдови, республік Середньої Азії та Прибалтики. У нас також велика діаспора. Тобто наша зовнішньо церковна повістка в чомусь значно ширша, ніж державна» [12].

Такими аргументами обґрунтовується можливість церковного розширення «русского мира» на пострадянському просторі, участі Російської православної церкви у досягненні політичних цілей російської держави. Тим самим, стверджує М. Черенков, «російське православ'я як наддержавний рух стає фактором геополітики» [13].

«Русский мир» почав активно впроваджуватися в анексованому Криму та на окупованому Донбасі. Хоча в цих регіонах він поширювався й раніше,

проте після російської окупації його пропаганда значно посилилася, зокрема й через релігійні засоби та канали. Російська влада і церква почали акцентувати увагу на духовному значенні Севастополя як місця хрещення київського князя Володимира. До поширення ідей «русского мира» на півострові нерідко залучається духовенство Української православної церкви.

Нині на півострові всіляко стимулюється входження місцевих релігійних організацій до російських релігійних структур, їх підпорядкування російським релігійним центрам. Аналізуючи суспільно-політичну та релігійну ситуацію на півострові, кримський політичний оглядач С. Стельмах доходить висновку, що «Крим повністю занурили в «русский мир» [14].

Про свою прихильність до ідей «русского мира» та до російської церкви відразу заявила влада окупованих територій Донбасу. «Ми відчуваємо себе частиною великого «русского міра» – заявив один із ватажків місцевих бойовиків [15].

З самого початку окупації Донбасу ідеї «русского мира» поширювалися релігійними каналами, через місцеві релігійні структури. Зокрема, захоплення проросійськими бойовиками Донецька відбувалося під релігійним прикриттям, з щоденними хресними ходами з використанням православної символіки та атрибутики, молитвами за спасіння «Святої Русі». Тобто релігія була тісно вплетена в контекст подій, що там відбувалися.

На окупованих територіях Донбасу насадження «русского мира» супроводжується утисками та переслідуванням віруючих різних релігій, масовим порушенням їх прав і свобод.

Оскільки «русский мир» має імперську спрямованість і створює загрозу національній безпеці та незалежності української держави, постає питання про протидію його поширенню в Україні. Однак проведення заходів з нейтралізації та протидії «русскому миру» значно ускладнюється відсутністю в українців одностайного ставлення до нього. Якщо у західному та центральному регіонах України він не знаходить масової підтримки серед населення, то на сході та південному сході – є його прихильники.

До того ж, в Україні діє низка російських і проросійських організацій, які виглядом «зміцнення духовної єдності» та «дружби народів», «захисту поширення ідей «русского мира». За даними Служби безпеки України в 2014 р. в Україні їх налічувалося близько 650 [16].

Окремі ідеї «русского мира» знаходять відображення у програмних документах деяких політичних партій та громадських організацій в Україні, які, окрім іншого, ставлять своєю метою створення міждержавного союзу України з Росією та Білоруссю.

Зважаючи на загрози, які несе «русский мир» в Україну, у 2018 р. групою народних депутатів України до Верховної Ради України вносився проект закону, яким пропонувалося офіційно засудити та заборонити «русский мир», а також встановити відповідальність за його поширення

в Україні. Однак, незважаючи на актуальність цього законопроекту, через його недосконалість та відсутність політичної волі у депутатського корпусу, він не був розглянутий Верховною Радою України.

Висновки. Проаналізувавши концепцію «русского мира», місце в ній православної релігії та роль російської церкви в її розробці та реалізації, можна зробити такі висновки.

1. «Русский мир» є геополітичним проектом, у якому за турботою про збереження єдності східнослов'янських народів, їх духовної спадщини, захисту канонічного православ'я приховуються політичні та геополітичні цілі (інтереси) Росії, пов'язані із зміцненням російської держави, просуванням її на провідні позиції у світі, поверненням політичного впливу на пострадянські республіки. В «русском мире» національні інтереси російської держави збігаються з інтересами Російської православної церкви.

2. Із включенням до розробки та поширення «русского мира» Російської православної церкви, патріарха Кирила, концепція наповнилася релігійним змістом, набула релігійного забарвлення. Своєю участю у її розробці та пропаганді патріарх Кирило доводить, що він є не лише релігійним, а й політичним діячем Росії.

3. Небезпека пропаганди та поширення «русского мира» в Україні як у світській, так і у релігійній версії полягає у його здатності підривати основи української державності та територіальної цілісності, стимулювати поширення сепаратизму, загрожувати її незалежності та національній безпеці.

4. Тотальний наступ «русского мира» на Україну потребує комплексної йому протидії різними засобами – політичними, науковими, культурними, мовними тощо. Зважаючи на активну присутність у ньому релігійної складової, до цього процесу доцільним було б залучення проукраїнських церков і релігійних організацій.

Завдання вітчизняних дослідників полягає у викритті антиукраїнської спрямованості «русского мира» та комплексному науковому супроводі процесу подолання його негативного впливу на Україну.

Список використаних джерел

1. 'Ловушки памяти', *Левада-Центр*. URL: <http://www.levada.ru/2016/12/23/lovushki-pamyati/> (дата звернення 28.04.2019).
2. 'Мы русский мир построим!'. URL: http://old.lgz.ru/archives/html_arch/lgz492006/Polosy/1_1.htm (дата звернення 10.02.2019).
3. 'Бжезинский и Украина: самые известные высказывания'. URL: <https://kp.ua/politics/577141-umer-hlavnyi-ydeoloh-razvala-sssr> (дата звернення 22.02.2019).
4. 'Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Никольском кафедральном соборе города Горловки'. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/707934.html> (дата звернення 20.02.2019).
5. 'Митрополит Иларион (Алфеев) считает, что русские, украинцы и белорусы «составляют единый народ, который называется Святой Русью»'. URL: <https://www.religion.in.ua/news/vazhливо/6886-mitropolit-ilarion-alfeev-schitaet-chto-russkie-ukraincy-i-belorusy-nesmotrya-ni-na-chto>

sostavlyayut–edinyj–narod–kotoryj–nazyvaetsya–svyatoj–rusyu.html (дата звернення 21.02.2019).

6. Кралюк, П. 2014. 'Міф про три «братерські східнослов'янські народи». (Продовження)', *Газета «День»*, №31, 20 лютого. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/mif-pro-tri-braterski-shidnoslovjanski-narodi-prodovzhennya> (дата звернення 6.03.2019).

7. Шуба, О., 1999. 'Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз)', К.: *Криниця*, 324 с.

8. 'Нам удалось зруйновать российский миф про братні народи – історик'. URL: https://gazeta.ua/articles/life/_nam-vdalosya-zrujnovati-rosijskij-mif-pro-bratni-narodi-istorik/899263 (дата звернення 25.03.2019).

9. Богомолов, О., Литвиненко, О., 2012. 'Російська м'яка влада в Україні: і слово, і діло', *Критика*, Число 1–2, с.18–23.

10. Алейникова, С., 2016. '«Русский мир»: белорусский взгляд: монография', Минск: *РІВШ*, 240 с.

11. Борозинець, Т. 'Русский мир – благовестие воскресения'. URL: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/39001/

12. 'Митрополит Иларион: Надеюсь, что при новом президенте Украины гонения на каноническую Украинскую Православную Церковь прекратятся'. URL: <https://mospat.ru/ru/2019/04/22/news173110/> (дата звернення 16.05.2019).

13. Черенков, М. '«Православна армія» проти «уніатів, розкольників і сектантів»: ідеологія і терор «русского мира»'. URL: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/59044/ (дата звернення 10.10.2015).

14. '«Русский мир» в Крыму: кризис жанра'. URL: <http://ru.krurymr.com/a/29283179.html> (дата звернення 7.06.2019).

15. 'В ОРДО День Росії оголосять «державним»'. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/12/7217950/> (дата звернення 13.05.2019).

16. 'СБУ підрахувала, скільки проросійських організацій було в Україні на 2014 рік'. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2476826-sbu-pidrahuvava-skilki-prorosijskih-organizacij-bulo-v-ukraini-na-2014ij.html> (дата звернення 5.02.2019).

References

1. 'Lovushki pamjati (Memory traps)', *Levada-Centr*. URL: <http://www.levada.ru/2016/12/23/lovushki-pamyati/> (data zvernennja 28.04.2019).
2. 'My russkij mir postroim! (We will build the Russian world!)'. URL: http://old.lgz.ru/archives/html_arch/lgz492006/Polosy/1_1.htm (data zvernennja 10.02.2019).
3. 'Bzhezinskij i Ukraina: samye izvestnye vyskazyvanija (Brzezinski and Ukraine: the most famous sayings)'. URL: <https://kp.ua/politics/577141-umer-hlavnyi-ydeoloh-razvala-sssr> (data zvernennja 22.02.2019).
4. 'Slovo Svjatejshego Patriarha Kirilla v Nikol'skom kafedral'nom sobore goroda Gorlovki (Word of His Holiness Patriarch Kirill in the Nikolsky Cathedral in the city of Gorlovka)'. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/707934.html> (data zvernennja 20.02.2019).
5. 'Mitropolit Ilarion (Alfeev) schitaet, chto russkie, ukraincy i belorusy «sostavljajut edinyj narod, kotoryj nazyvaetsja Svjatoj Rus'ju» (Metropolitan Hilarion (Alfejev) believes that Russians, Ukrainians and Belarusians «make up a single nation called Holy Russia»)'. URL: <https://www.religion.in.ua/news/vazhливо/6886-mitropolit-ilarion-alfeev-schitaet-chto-russkie-ukraincy-i-belorusy-nesmotrya-ni-na-chto-sostavlyayut-edinyj-narod-kotoryj-nazyvaetsya-svyatoj-rusyu.html> (data zvernennja 21.02.2019).
6. Kraljuk, P. 2014. 'Mif pro try «braters'ki shidnoslov'jans'ki narody»'. (Prodovzhennja) (The myth of three «fraternal East Slavic peoples». (Continuation)), *Gazeta «Den'»*, №31, 20 ljutogo. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/mif-pro-tri-braterski-shidnoslovjanski-narodi-prodovzhennya> (data zvernennja 6.03.2019).
7. Shuba, O., 1999. 'Religija v etnonacional'nomu rozvytku Ukraïny (politologichnyj analiz) (Religion in ethno-national development of Ukraine (political analysis))', К.: *Криниця*, 324 с.
8. 'Nam vdalosja zrujnovaty rosijs'kyj mif pro bratni narody – istoryk (We managed to destroy the Russian myth about

fraternal peoples – a historian)'. URL: https://gazeta.ua/articles/life/_nam-vdalosya-zrujnuvati-rosijskij-mif-pro-bratni-narodi-istorik/899263 (data zvernennja 25.03.2019).

9. Bogomolov, O., Lytvynenko, O., 2012. 'Rosijs'ka m'jaka vlada v Ukrai'ni: i slovo, i dilo (Russian soft power in Ukraine: both a word and a deed)', *Krytyka*, Chyslo 1–2, s.18–23.

10. Alejnikova, S., 2016. '«Russkij mir»: beloruskij vzgljad: monografija («Russkij Mir»: Belarusian view: monograph)', Minsk: *RIVSh*, 240 s.

11. Borozinec', T. 'Russkij mir – blagovestie voskresenija (Russian world – the gospel of the resurrection)'. URL: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/open_theme/39001/

12. 'Mitropolit Ilarion: Nadejus', chto pri novom prezidente Ukrainy gonenija na kanonicheskuju Ukrainskuju Pravoslavnuju Cerkov' prekratjatsja (Metropolitan Hilarion: I hope that under the new president of Ukraine, the persecution of the canonical Ukrainian Orthodox Church will stop)'. URL: <https://mospat.ru/ru/2019/04/22/news173110/> (data zvernennja 16.05.2019).

13. Cherenkov, M. '«Pravoslavna armija» proty «uniativ, rozkol'nykiv i sektantiv»: ideologija i teror «russkogo mira» («Orthodox army» against «Uniates, schismatics and sectarians»: ideology and terror of «Russian measure»)'. URL: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/59044/. (data zvernennja 10.10.2015).

14. '«Russkij mir» v Krymu: krizis zhanra («Russian world» in the Crimea: the crisis of the genre)'. URL: ru.krurymr.com/a/29283179.html (data zvernennja 7.06.2019).

15. 'V ORDO Den' Rosii' ogolosjat' «derzhavnym» (Russia's Day of Ordinance will be declared «state»)'. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/12/7217950/> (data zvernennja 13.05.2019).

16. 'SBU pidrahuvala, skil'ky prorosijs'kyh organizacij bulo v Ukrai'ni na 2014 rik (The SBU has calculated how many pro-Russian organizations were in Ukraine in 2014)'. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2476826-sbu-pidrahuvala-skilki-prorosijskih-organizacij-bulo-v-ukraini-na-2014ij.html> (data zvernennja 5.02.2019).

* * *